

تبیین ابعاد تهدیدات داخلی و خارجی با تأکید بر اهمیت تهدیدات نظامی

بهزاد غفاری^۱

پذیرش مقاله: ۹۹/۱۱/۲۳

دریافت مقاله: ۹۹/۰۸/۰۹

چکیده

قابلیت‌ها، نیات و اقدامات دشمنان برای ممانعت از دستیابی موفقیت‌آمیز خودی به علائق و مقاصد امنیت ملی را تهدید می‌گویند. تهدید را می‌توان از منظرهای متفاوتی مورد بررسی قرار داد که رایج‌ترین آن تقسیم‌بندی ابعاد تهدید است که چهار بعد سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و بعد تهدید نظامی می‌باشد. تقسیم‌بندی‌های دیگری نیز از انواع تهدیدات توسط صاحب‌نظران بیان گردیده است که از جمله به تقسیم‌بندی جوزف نای که تهدیدات را به دو گروه تهدیدات سخت و نرم تقسیم‌بندی نموده است. تهدید نظامی، مرکز سستی نگرانی‌های مربوط به امنیت ملی است. تهدیدات نظامی از آن جهت مهم هستند که تهدیدات دیگر نیز در شرایط حاد به این نوع تهدید منتهی می‌شوند. در این مقاله که از نوع کاربردی با روش توصیفی-تحلیلی است سؤال تحقیق "ابعاد تهدیدات داخلی و خارجی چیست و جایگاه تهدیدات نظامی در میان تهدیدات چگونه می‌باشد؟" بوده و سعی شده است به تبیین کلی ابعاد مختلف تهدیدات داخلی و خارجی و ویژگی‌های تهدیدات نظامی پرداخته شود. در بررسی تهدیدات نظامی بایستی توان نظامی دشمن را هم از لحاظ کمی و هم از لحاظ کیفی مورد بررسی و تحلیل قرار داد، قدرت نظامی مدرن، نه به شجاعت فردی وابسته است و نه به ذخایر قابل توجه آمادی بلکه عمدتاً به کار گروهی و دیگر عوامل دخیل در توان رزمی بستگی دارد.

واژگان کلیدی: امنیت ملی، منافع ملی، تهدیدات نظامی، تهدیدات داخلی، تهدیدات خارجی

مقدمه

تعریف دقیق از تهدید به دلیل چند وجهی بودن و ارتباطش با امنیت ملی، منافع ملی، اهداف و استراتژی پیچیده و مشکل است. لذا صاحب‌نظران به تناسب نگرش به تهدید و ادراکشان از آن تعریفی ارائه نمودند. تهدید در لغت به معنای بیم دادن، ترساندن و عقوبت دادن است (عبدا...خانی، ۱۳۸۴: ۱۳۳).

اردبیلی تهدید را در لغت به معنی ترسانیدن و بیم دادن دانسته و در قوانین کیفری نیز همان معنی عرفی و لغوی و مقصود واداشتن دیگری به ارتکاب جرم است، چنانکه ترس از عاقبت فعل یا ترک فعل مذکور فاعل را مطیع ساخته باشد (اردبیلی، ۱۳۸۰: ۴۵).

تهدید عبارت است از؛ قابلیت‌ها، نیات و گاه اقدام دشمنان بالقوه و بالفعل برای ممانعت از دستیابی موفقیت‌آمیز خودی به علائق و مقاصد امنیت ملی به نحوی که ثبات سیاسی و امنیت ملی کشور به خطر افتد. تهدید ممکن است اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و نظامی و یا تهدید نرم، نیمه سخت و سخت بوده و از نوع داخلی یا خارجی باشد (نوروزی، ۱۳۸۵: ۲۷۶).

تهدید مفهومی انتزاعی است که درهم تنیدگی عمیقی با مفهوم امنیت دارد. هر جا که موضوع امنیت مورد مذاقه قرار گیرد، حتماً از تهدید نیز سخن به میان می‌آید. در عین حال نمی‌توان از تهدید سخن گفت ولی امنیت و تأثیر آن را نادیده گرفت. تهدید در لغت به معنای بیم دادن، ترساندن و عقوبت دادن است، فرهنگ معین تهدید را ترسانیدن و بیم دادن معنی کرده است و لرنر تهدیدات را عبارت از هر چیزی که بتواند ثبات و امنیت را در یک کشور به خطر اندازد، دانسته و معتقد است تهدیدات، منافع را هدف قرار می‌دهند. مفهوم تهدید در نگرش سیستمی، عدم تعادل در سیستم، بیان شده است. یعنی عاملی که اجازه نمی‌دهد سیستم به اهداف خویش برسد. در پاره‌ای دیگر از متون نیز تهدید به معنای توانایی‌ها، نیات و اقدامات دشمنان بالفعل و بالقوه برای ممانعت از دستیابی خودی به مقاصد امنیت ملی، تعریف شده است (مرادیان، ۱۳۸۹: ۲۹۷).

تهدیدات را از چندین منظر می‌توان مورد بررسی و تجزیه و تحلیل قرار داد، از جمله سطوح سنجش تهدیدات و ظرفیت‌های درونی و بیرونی آن، ابعاد تهدیدات و انگیزه‌ها و غیره که تقسیم‌بندی تهدیدات با توجه به «بعد»، رایج‌ترین رویکرد در تقسیم‌بندی را شکل می‌دهد که در آن عامل «تهدید» با توجه به حوزه‌ای که تهدید در آن عمل می‌نماید مورد شناسایی قرار می‌گیرد. باری بوزان چهار گونه اصلی تهدیدات را، تهدیدات سیاسی، تهدیدات اقتصادی، تهدیدات اجتماعی و تهدیدات نظامی می‌داند که در میان تهدیدات نظامی از آشکارترین انواع تهدیدات به شمار می‌آیند که دارای پیشینه تاریخی طولانی‌ای در تاریخ تحولات جوامع بشری هستند (افتخاری، ۱۳۸۵: ۱۶۳).

مبانی نظری تحقیق

سازمان سنجش شدت تهدیدات

سطوح شدت تهدیدات در دو سطح به بررسی میزان شدت تهدید می‌پردازد؛

سطح اول- ظرفیت‌های درونی

سنجش یک تهدید در ارتباط مستقیم با توانمندی هر بازیگر دارد، به همین دلیل در دستگاه پیشنهادی برای سنجش تهدیدات، دو عامل به‌عنوان شاخص‌های اصلی در زمینه بیان ظرفیت درونی بازیگر، آورده شده‌اند که عبارتند از: توان ملی، منافع ملی

سطح دوم- ظرفیت‌های بیرونی

هشت شاخص را می‌توان جهت سنجش تهدید به کاربرد که دو شاخص ابعاد هویتی- کاربردی و شش شاخص دیگر ظرفیت‌های بیرونی (عینی) آن را شامل می‌شود.

۱- توانمندی: تهدیدات نسبی هستند- یک پدیده در «نسبت» با بازیگر و توانمندی اوست که «تهدید» یا «فرصت» ارزیابی می‌شود (مثل ادغام در اقتصاد جهانی).

۲- وضعیت منافع: متعارض (پدیده‌ها از قابلیت بالای تبدیل شدن به تهدید برخوردارند) - مخالف (ابعاد تهدیدآمیز بر ابعاد فرصت آمیز غلبه نسبی دارد) - منطبق (کمترین احتمال بروز تهدید) - همسو (احتمال مدیریت تهدیدات و تحصیل اهدافی ارزشمند)

۳ - عمق تهدید: «عمق تهدید معرف میزان ارزشمندی منفعت موضوع تهدید برای بازیگر می باشد»

«عمق» تهدید با میزان ارزشمندی «منفعت» موضوع تهدید، ارتباط مستقیم دارد.

رتبه‌بندی منافع: منافع بنیادین (آن دسته از اهدافی هستند که با هویت یک واحد سیاسی در ارتباط می باشند) - منافع حیاتی (تمامیت ارضی - نهادهای سیاسی - ...) - منافع مهم (قابلیت چانه‌زنی و مصالحه پذیری) - منافع حاشیه‌ای

۴ - دامنه تهدید: کم - متوسط - زیاد (توسعه دامنه تهدید به افزایش شدت آن منجر می‌شود).

۵ - زمان تهدید: تهدیدات مترقبه (شکل‌گیری تدریجی) - تهدیدات غیرمترقبه (حمله عراق به کویت)

۶ - مکان تهدید: تهدیدات داخلی - تهدیدات خارجی

۷ - قدرتمندی تهدیدگر: تهدید کارآمد تهدیدی است که از توان پشتیبانی و «قدرت بیشتری» برخوردار باشد.

۸ - موقعیت تهدیدات: تعارض (تعارض اهداف یا روش‌های اعمال تهدید تهدیدکنندگان) - تقاطع (حداقل اشتراکات دو تهدیدگر) - تراکم (تعدد و انباشت تهدیدات در واحد زمان، مکان و موضوع) (افتخاری، ۱۳۸۵: ۹۹-۹۱).

به طور کلی منابع تهدید برای امنیت ملی کشورها در دو حوزه قابل شناسایی می باشند:

۱ - تهدیدات داخلی: مربوط به امنیت داخلی و پژوهش گران ریشه اصلی تهدیدات داخلی و بروز بحران در کشورهای در حال رشد را عدم توسعه ملی آن‌ها می‌دانند.

۲ - تهدیدات خارجی: مربوط به امنیت ملی

برخی تهدیدهای داخلی که می‌تواند امنیت ملی کشورها را به چالش بکشند عبارتند از:

نابرابری اقتصادی - فشار اقتصادی در جامعه - رشد جمعیت - اقلیت‌های قومی و مذهبی - اختلاف نژادی و درگیری‌های قومی - بحران‌های سیاسی - اجتماعی - مناقشات داخلی و جنگ چریکی - عدم وجود نیروهای مسلح و پلیس قدرتمند - مسدود کردن راه‌های قانونی و مسالمت‌آمیز اعتراض

و انتقاد- اقتصاد زیر زمینی- برخورد فیزیکی و خشن با آراء و اندیشه های مشروع و آزادی های عمومی- بحران اخلاقی- جرائم رایانه ای

مهم ترین تهدیدکنندگان داخلی امنیت ملی کشورها

۱- گروه های سیاسی معاند و مخالف

نفوذ در نیروهای مسلح و آماده سازی بخشی از آنها برای شورش یا کودتا - خرابکاری در مراکز مهم اقتصادی - اقدام های دراز مدت فرهنگی و تبلیغاتی برای زیر سؤال بردن ارزش های رژیم و مشروعیت آن - ارتباط با کشورهای خارجی و تلاش برای منزوی ساختن حکومت در عرصه بین الملل و ...

۲- گروه های قومی

کشوری که متشکل از اقوام گوناگون است، همواره با تهدید قومی روبه رو می باشد. نوع برخورد قوم حاکم با سایر اقوام- میزان مشروعیت نظام نزد اقوام گوناگون- چگونگی توزیع و ترکیب جمعیتی اقوام - احساس گریز از مرکز که در قومیت ها دیده می شود...

۳- اقلیت های دینی

اقلیت های دینی کم و بیش وضعیتی شبیه اقلیت های قومی دارند. با این تفاوت که این ها بیشتر ایدئولوژی رژیم حاکم و نه تمامیت ارضی آن را در معرض خطر قرار می دهد.

۴- قدرتمندان اقتصادی

صاحبان قدرت اقتصادی به میزان توان اقتصادی خود، خواهان قدرت سیاسی هستند - با سنگ اندازی یا تضعیف برنامه های کلان دولت، موجبات نارضایتی عمومی یا تحریک دشمنان خارجی را فراهم آورند.

۵- نیروهای مسلح

احتمال کودتا در مواقع بحرانی و شرایط اضطراری - ارتباط و وابستگی نیروهای مسلح با مراکز قدرت در داخل همچون سیاستمداران یا صاحبان قدرت اقتصادی

دخالت نیروهای مسلح در سیاست (تنها در یک صورت مخل امنیت نیست و آن زمانی است که آنان پیشگام یا دنباله‌رو ارزش‌ها، خواسته‌ها و اهداف اکثریت مردم باشند)

۶- اشرار

راهزنی‌های مسلحانه، ناامن کردن راه‌های مواصلاتی، قتل و غارت، حمله به پاسگاه‌های دور افتاده و ... (اگر پراکنده باشد نمی‌توان به عنوان تهدید امنیتی محسوب کرد ولی اگر به یک جریان پیوسته تبدیل شود، عامل تهدید کننده امنیت ملی خواهد بود) (مرادیان، ۱۳۸۵: ۳۲۸).

تهدیدات خارجی

و جوه مختلف تهدیدات خارجی عبارتند از:

۱- جنگ و تهاجم نظامی

۲- الحاق سرزمین کشوری به کشور دیگر

۳- اشغال بدون درگیری

۴- دخالت در امور داخلی کشور دیگر

۵- اقدامات براندازی

۶- برهم خوردن توازن قوا

۷- جاسوسی و عملیات پنهان سیاسی

۸- مناقشات بین‌المللی

دسته‌بندی منابع تهدیدات خارجی

۱- کشور واحد

نخستین و محتمل‌ترین تهدیدات خارجی، تهدید از سوی یک کشور خارجی است. واقعی‌ترین و جدی‌ترین تهدید از طرف یک کشور همسایه قدرتمند است.

۲- تهدید از سوی دو یا چند کشور

گاهی امنیت ملی یک کشور، از سوی دو یا چند کشور همسایه، دو یا چند کشور در سطح منطقه، دو یا چند کشور در سطح بین‌الملل تهدید می‌شود.

۳- سازمان‌های بین‌المللی

گاهی تهدید ریشه گرفته از نهادها و سازمان‌های بین‌المللی است، چون از پشتوانه جمعی برخوردار است می‌تواند برای کشور هدف، مشکل آفرین باشد. سازمان ملل و شورای امنیت، صندوق بین‌المللی پول، سازمان انرژی هسته‌ای و ...

۴- شرکتهای چند ملیتی

از جنگ جهانی دوم به بعد، پدیده «شرکتهای چند ملیتی» که برخاسته از رشد نظام سرمایه‌داری در چند قرن اخیر است به عنوان یکی از تهدیدات خارجی کشورها مطرح شده است. به علت برخورداری از اهرم‌های قوی اقتصادی در سیاست‌گذاری کشورها به ویژه کشورهای جهان سوم و تازه استقلال یافته تأثیرگذارند.

۵- قاچاقچیان بین‌المللی

دولت امریکا در سال ۱۹۸۶ طی یک دستورالعمل امنیتی که از سوی رونالد ریگان رئیس‌جمهور وقت امریکا صادر شد، قاچاق بین‌المللی مواد مخدر را تهدیدی علیه امنیت ملی امریکا معرفی نمود.

۶- گروه‌های تروریستی بین‌المللی

۷- عدم توسعه یافتگی

سرنوشت انسان‌ها و ملت‌ها به یکدیگر پیوند خورده است... کشورهای توسعه یافته از آثار منفی فقر و عدم توسعه یافتگی کشورهای جهان سوم متأثر بوده و از تبعات آن مصون نیستند.

۸- ماهواره، اینترنت و دیگر وسایل ارتباط جمعی

۹- سلاح‌های هسته‌ای

۱۰- سلاح‌های بیولوژیک و شیمیایی

۱۱- تروریسم رایانه‌ای

تهدیدات رایانه‌ای بیشتر یک مشکل راهبردی به شمار می‌روند.

۱۲- نفت و انرژی (گاز، اتم، ...)

با تهدید به کاهش جریان انتقال انرژی و افزایش قیمت آن، امنیت اقتصادی اکثر کشورها (صادرکننده و واردکننده) متأثر شده و باعث رکود، تورم یا رونق می‌گردد.

تهدید سخت و نرم

تهدیدات را می‌توان از جهت شدت، شکل، هدف، موضوع، ماهیت و... دسته‌بندی نمود. در این مبحث تهدیدات را به لحاظ شدت و با توجه به موضوع این مقاله به دو گروه سخت و نرم تقسیم می‌کنیم.

۱- تهدید سخت

هرگاه به موجب اقداماتی استقلال و تمامیت ارضی کشور در خطر (بالفعل یا بالقوه) هجوم نیروهای نظامی کشور دیگر یا اتحادی از کشورهای خارجی یا گروه‌های معارض مسلح داخلی قرار گیرد، تهدید سخت واقع شده است. در این تهدید عمدتاً هدف اشغال سرزمین است. تهدیدات سخت متکی به روش‌های فیزیکی، عینی، سخت‌افزارانه و همراه با اعمال و رفتارهای خشونت‌آمیز، براندازی آشکار و با استفاده از شیوه زور و اجبار و حذف دفاعی و اشغال سرزمین است. این تهدیدات عمدتاً محسوس، واقعی و عینی و با عکس‌العمل‌های فیزیکی همراه می‌باشد. ظهور این نوع تهدیدات عمدتاً مربوط به دوره استعمار کهن است که قدرت‌های استعماری با لشکرکشی، اعمال زور و کشتار و اشغال و الحاق سرزمین، اهداف خود را تأمین می‌کردند. البته شکل‌های مدرن تهدید سخت در عصر حاضر را می‌توان در لشکرکشی‌های امریکا و متحدان آن به افغانستان و عراق مشاهده کرد.

۲- تهدید نرم

یکی از متغیرهای محوری نوشتار حاضر، نرم‌افزارگرایی بر پایه قدرت نرم در چارچوب امنیت ملی است. این قدرت به عنوان منبع خاص اعمال قدرت امریکا بر مبانی فرهنگی-ارزشی و اقتصادی مبتنی است. تهدید نرم را می‌توان تحولاتی دانست که موجب دگرگونی در هویت فرهنگی و الگوهای رفتاری مورد قبول یک نظام سیاسی می‌شود. تهدید نرم نوعی سلطه کامل در ابعاد سه‌گانه حکومت، اقتصاد و فرهنگ است که از طریق استحاله الگوهای رفتاری ملی در این حوزه‌ها و

جایگزینی الگوهای نظام سلطه‌ای تهدید محقق می‌شود. با این نگرش، تمامی اقداماتی که موجب شود تا اهداف و ارزش‌های حیاتی یک نظام سیاسی (زیرساخت‌های فکری، باورها و الگوهای رفتاری در حوزه اقتصاد، فرهنگ و سیاست) به خطر افتد، یا موجب ایجاد تغییر و دگرگونی اساسی در عوامل تعیین‌کننده هویت ملی یک کشور شود، تهدید نرم به شمار آید. در تهدید نرم، بدون منازعه و لشکرکشی فیزیکی، کشور مهاجم اراده خود را بر یک ملت تحمیل و آن را در ابعاد گوناگون با روش‌های نرم‌افزار اشغال می‌کند.

۳- اهمیت و ابعاد تهدیدات نرم

پیچیده‌ترین و مهم‌ترین مؤلفه امنیت ملی در هر کشور، امنیت فرهنگی است. برای یک کشور که هویت فرهنگی آن، مؤلفه اصلی تلقی می‌شود، این امر اهمیت بیشتری خواهد داشت و هر چه این حکومت، مبانی فکری و اعتقادی و الگوهای رفتاری دیگران را به چالش بیشتری کشانده باشد، از تهدیدات بیشتری برخوردار خواهد بود؛ بنابراین، تهدیدات فرهنگی که از آن به تهاجم فرهنگی یا تهدید نرم یاد می‌شود، به دنبال ایجاد انواع بحران‌های فرهنگی-سیاسی در جامعه برای دستیابی به اهداف و اغراض سیاسی است. هدف اصلی از این نوع تهدید، حذف باورمندی جامعه، سلب اراده و روحیه مقاومت و در مجموع استحاله فرهنگی-سیاسی است. در این نوع تهدید تلاش می‌شود ملتی دارای آرمان به ملت بی‌آرمان تبدیل شود و آن هم به دست خود، الگوهای رفتاری خود را در حوزه‌های اقتصادی، سیاسی و فرهنگی به چالش اندازد. هدف از هر نوع تهدید تأثیرگذاری بر اندیشه، عواطف و اراده و سرانجام به تسلیم کشاندن حریف است؛ بنابراین تهدید نرم، امروزه مؤثرترین، کارآمدترین و کم‌هزینه‌ترین و در عین حال خطرناک‌ترین و پیچیده‌ترین نوع تهدید علیه امنیت ملی یک کشور است، چون می‌توان با کمترین هزینه با حذف لشکرکشی و از بین بردن مقاومت‌های فیزیکی به هدف رسید؛ زیرا با عواطف، احساسات، فکر و اندیشه و باور و ارزش‌ها و آرمان‌های یک ملت و نظام سیاسی ارتباط دارد. ابعاد این جنگ و تهدید، گسترده‌تر و مخرب‌تر است زیرا دین، فکر و آرمان ملت‌ها را آماج تهاجم خود قرار می‌دهد. تهدید نرم به روحیه، به عنوان یکی از عوامل قدرت ملی خدشه وارد می‌کند، عزم و اراده ملت را از بین می‌برد،

مقاومت و دفاع از آرمان و سیاست‌های نظام را تضعیف می‌کند. فروپاشی روانی یک ملت می‌تواند مقدمه‌ای برای فروپاشی سیاسی-امنیتی و ساختارهای آن باشد. جوزف نای قدرت نرم را شیوه غیرمستقیم رسیدن به نتایج مطلوب بدون تهدید یا پاداش ملموس می‌داند. این شیوه غیرمستقیم رسیدن به نتایج مطلوب چهره دوم قدرت است. بر این پایه یک کشور می‌تواند به مقاصد موردنظر خود در سیاست جهانی نایل آید، چون کشورهای دیگر، ارزش‌های آن را می‌پذیرند، از آن تبعیت می‌کنند، تحت تأثیر پیشرفت و آزاداندیشی آن قرار می‌گیرند و در نتیجه خواهان پیروی از آن می‌شوند. در این مفهوم آنچه مهم تلقی می‌شود، تنظیم دستورالعملی است که دیگران را جذب کند؛ بنابراین قدرت نرم، توانایی کسب آنچه که می‌خواهید از طریق جذب کردن، نه از طریق اجبار و یا پاداش می‌باشد (جوزف نای، ۲۰۰۴، ص ۵).

طبقه‌بندی کلی تهدیدات خارجی

۱- شکل اقتصادی

۲- شکل سیاسی و حقوقی

۳- شکل اجتماعی و فرهنگی

۴- شکل نظامی

شکل اقتصادی

پایداری و ثبات هر نظام سیاسی منوط به برخورداری از پشتیبانی مالی و اقتصادی می‌باشد، لذا ثبات اقتصادی، عامل اصلی در ثبات سیاسی آن کشور ارزیابی می‌گردد. وقتی عواقب تهدید اقتصادی به فراسوی بخش اقتصاد، مثلاً به امور نظامی و سیاسی گسترش یابد، آنگاه مسائل نسبتاً واضح‌تری از امنیت ملی بروز و ظهور می‌نمایند. مهم‌ترین شاخصی که «رابرت ماندل» بری امنیتی شدن این گونه پدیده‌ها بر می‌شمرد «ثبات سیاسی- اجتماعی» است... تبعات ناشی از تهدیدات اقتصادی می‌تواند به بی‌ثباتی و نارضایتی اجتماعی، بروز جنگ و درگیری منتهی شود.

شکل سیاسی و حقوقی

تهدید سیاسی متوجه ثبات سازمانی حکومت است. فشار بر حکومت در مورد یک سیاست خاص گرفته تا براندازی و واژگونی حکومت و برهم زدن بافت سیاسی دولت برای تضعیف آن پیش از تهاجم نظامی. دخالت و نفوذ در سیاست داخلی و خارجی کشور هدف، تحمیل یک رژیم غیر مردمی، براندازی با استفاده از نیروهای بومی، اشغال بدون درگیری، ... نمونه‌هایی از شکل سیاسی و حقوقی تهدیدات خارجی می باشند.

شکل اجتماعی و فرهنگی

فرهنگ و ارزش‌های مشترک یک ملت از عوامل پایداری و استحکام کشورها شناخته شده است. مسائل مربوط به زبان، مذهب و فرهنگ محلی و ... در تفکر نسبت به حکومت مؤثرند. موضوع اصلی تهدیدات اجتماعی را «بحران هویت» تشکیل می‌دهد که با عناصری چون زبان، مذهب، فرهنگ و ... شناخته می‌شود.

مشکل اصلی تهدیدات اجتماعی از لحاظ امنیت ملی این است که اغلب آن‌ها در داخل کشور واقع شده اند. هویت ملی و مذهبی اغلب از داخل کشور مورد تهدید قرار می‌گیرند. تبلیغ گسترده فرهنگ مغایر با کشور در سطح بین‌الملل، زیر سؤال بردن ارزش‌ها و فرهنگ کشور در سطح بین‌الملل، رسوخ فرهنگ بیگانه از راه‌های اقتصادی، سیاسی و دیپلماتیک، نمونه‌هایی از شکل اجتماعی و فرهنگی تهدیدات خارجی می باشند (همان ص ۳۴۴-۳۲۸).

شکل نظامی

تهدید نظامی، مرکز سنتی نگرانی‌های مربوط به امنیت ملی است. تهدیدات نظامی از آن جهت مهم هستند که تهدیدات دیگر نیز در شرایط حاد به این نوع تهدید منتهی می‌شوند. برخی صاحب‌نظران از تهدید نظامی با عنوان تهدید سخت یاد کرده‌اند. سطح تهدید نظامی می‌تواند مراتب متفاوتی از آزار قایق‌های ماهیگیری، حملات هشدار دهنده، تهاجم کامل تا حمله به موجودیت مردم از طریق محاصره یا بمباران، اشغال کامل نظامی، جنگ محدود و اقدام پیشگیرانه، تجاوزات مرزی، بمباران مراکز صنعتی و جمعیتی و تجمعات و پایگاه‌های مهم نظامی، خرابکاری، جاسوسی و ... را شامل شود. به طور کلی در خصوص تهدیدات نظامی برای پنج پرسش زیر پاسخ‌های دقیقی لازم است:

- ۱- نوع، میزان و محل استقرار توان نظامی دشمن چگونه است؟
 - ۲- راهکارهای احتمالی دشمن با توجه به شرایط فعلی و آینده‌اش کدام است؟
 - ۳- راهکار یا راهکارهای احتمالی دشمن با توجه به انگیزه‌های آشکار، فرصت‌ها، آسیب‌پذیری‌ها، عوامل بازدارنده و سوابق تاریخی کدام است؟
 - ۴- چشم‌اندازهای دشمن برای پیروزی با توجه به نقاط قوت و ضعف نیروهای نظامی خودی چگونه است؟
 - ۵- مهم‌ترین نقاط آسیب‌پذیری دشمن با توجه به ارزش نسبی منافع امنیتی مربوط کدامین نقاط است؟
- سازمان‌های اطلاعاتی به سؤال‌های ۱، ۲ و ۳ اهمیت می‌دهند. ارزیاب‌های نهایی به پرسش چهارم می‌اندیشند و سران کشورها و مشاوران سیاسی - نظامی آن‌ها که بر سؤال پنجم تمرکز می‌کنند، ابتدا قریب‌الوقوع بودن، شدت، میزان جدی بودن تهدیدات کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت را ارزیابی و سپس آن‌ها را اولویت‌گذاری می‌کنند.

قدرت نظامی دشمن

سازمان‌های اطلاعاتی نظامی کمیت و کیفیت نیروی انسانی، قدرت آتش، تحرک و توان ایستادگی نظامیان، شبه نظامیان و نیروهای نامنظم کشورهای رقیب و همچنین چگونگی ارتباط بین آن‌ها را ارزیابی می‌کنند ارزیابی‌های مشابهی نیز در ارتباط با کشورهای دوست و بی‌طرفی که می‌توانند هر یک از طرف‌های درگیر را حمایت کنند انجام می‌شود (کالینز، ۱۳۷۰: ۳۴).

نیروی انسانی	قدرت آتش	تحرک	عوامل تکمیلی
- نیروهای آماده نیروهای ذخیره آماده آداب و رسوم	- عملکرد - میزان تولید - برنامه‌های تحقیق و توسعه سلاح‌های سبک	- حمل و نقل هوایی - حمل و نقل دریایی - سفینه‌های فضایی	- وظایف و مأموریت‌ها - سازمان‌ها - سیاست‌ها
- خلق و خو - هوش و ذکاوت تحصیلات آموزش تجربه - انرژی (قدرت بدنی) شجاعت - گرایش‌ها - قابلیت انعطاف	- سلاح‌های خدمه‌دار زرهی توپخانه موشک‌ها مهمات موشک‌ها هواپیماهای جنگنده عناصر جنگ‌های سطحی زیردریایی‌ها	توان ایستادگی - آماده - تعمیر و نگهداری - حمل و نقل - ساخت - ذخیره‌سازی - توزیع - تخلیه - مراقبت‌های پزشکی خدمات	- تاکتیک‌ها - راهبردها - فرماندهی / کنترل - ارتباطات - اطلاعات نظامی - دستورات فراگیر - اراده‌ی سیاسی رهبری
- انضباط - روحیه - وفاداری			

ملاحظات کمی

نمودارهای آماری که در مقاطع زمان خاصی ترسیم شوند تحت تأثیر رویدادها قرار می‌گیرند. خلاصه وضعیت‌هایی که چندین سال متمادی را پوشش می‌دهند. دارای ارزش بیشتری هستند؛ زیرا شدت، ضعف، تحول و یا ثبات فرایندهای مختلف را نشان می‌دهند. راهبرد پردازان مجرب به دنبال نمودارهایی هستند که نیروهای مسلح کشورهای دیگر را به لحاظ سازمانی، عملیاتی و منطقه‌ای به طور فشرده به تصویر می‌کشد؛ زیرا ارائه‌ی این‌گونه نمودارها بینش منحصر به فردی را برای آنها ارائه می‌نماید.

جدول ۲- انواع خلاصه آمارها

خلاصه آمارهای سازمانی	خلاصه آمارهای کاربردی	خلاصه آمارهای منطقه‌ای
نیروی زمینی	حمله‌ی شدید	اروپا
نیروی دریایی	پدافند موشک‌های بالستیکی	آسیای جنوب شرقی
نیروی هوایی	پدافند هوایی	آسیای جنوب غربی
نیروهای آبخاکی	جنگ زمینی	شمال آفریقا
نیروهای فضایی نظامی	جنگ هوایی	صحرای شمال آفریقا
ملوانان ناوگان‌های تجاری	رهگیری هوایی	آمریکای لاتین
نیروهای عملیات ویژه	جنگ سطحی دریایی	
نیروهای شبه نظامی	جنگ زیردریایی‌ها	اقیانوس اطلس
گروه‌های تروریستی	جنگ ضدزیردریایی‌ها	اقیانوس آرام
	جنگ‌های آبخاکی	اقیانوس هند
	عملیات ویژه	
	امنیت مرزی	
	عملیات فضایی	فضا
	ترابری هوایی	
	ترابری دریایی	

ملاحظات کیفی

ارقام خام مربوط به استعداد رزمی ممکن است فریبنده و در عین حال خطرآفرین باشد، همان‌گونه که در جنگ جهانی دوم مشاهده شد نظامیان ژاپنی که از نظر تعداد بسیار زیاد بودند با چنان شدتی می‌جنگیدند که نیروهای استرالیایی و نیوزلندی، انگلیسی، برمه‌ای، چینی، هلندی، هندی، فلیپینی و آمریکایی در جبهه‌ی مقابل اصلاً انتظار نداشتند. برعکس، ماشین نظامی عظیم عراق که در آغاز عملیات توفان صحرا در ژانویه‌ی ۱۹۹۱ به نیم میلیون نیروی خود مباحثات می‌کرد با چنان سرعتی شکست خورد که سرباز شوخ طبعی به کنایه گفت: "مثل این بود که در لیگ برتر سوپربول تیم مقابل از لیگ مقدماتی آمده بود". بنابراین، راهبرد پردازان نظامی همیشه به دنبال اطلاعات محرمانه مربوط به ویژگی‌های کمی و کیفی نیروهای مسلح کشورهای بیگانه هستند که شاخص‌های اصلی آن به شرح زیر است:

- ویژگی‌های اصلی یگان‌های نظامی، به‌ویژه تمایلات آن‌ها نسبت به خدمت سربازی و احساس مسئولیت در مورد انضباط نظامی.
- معیارهای سربازگیری که خصوصیات ذهنی و جسمی داوطلبین و سربازان وظیفه را تعیین می‌کنند.
- برنامه‌های آموزشی پیشرفته که افسران جزء و درجه‌داران را به کارشناسان عالی تبدیل می‌کنند.
- ویژگی‌های فناورانه‌ی کنونی و آینده‌ی سیستم‌های تسلیحاتی، مهمات، تجهیزات و تدارکات.
- توانمندی‌های لجستیکی برای استقرار، تعمیر و نگهداری، پشتیبانی و یا خدمت در نیروهای مسلح در موقعیت‌های مختلف.
- تجربه‌های جدید در این زمینه، به‌ویژه در زمینه‌ی درگیری‌ها یا جنگ‌های مسلحانه بر ضد دشمنان هم‌تراز

معیارهای مزبور، سوال‌های بجایی را در مورد هیولای نظامی چین که بزرگ‌ترین کشور جهان است مطرح می‌سازد. از سال ۱۹۵۳ به بعد و از زمانی که جنگ کره متوقف شد، تجربه‌ی عملی موجود صرفاً به موارد خاصی محدود شده است که عبارتند از: گلوله‌باران توپخانه‌ای جزایر قوموی^۱ و ماتسو^۲ که در اشغال چینی‌های ملی‌گرا^۳ بودند (در دهه‌ی ۱۹۵۰)، تحت سلطه در آوردن تبت^۴ بدوی (۱۹۵۹)، کشمکش‌هایی در امتداد مرزها با اتحاد جماهیر شوروی سابق و هند (دهه‌ی ۱۹۶۰). برد موشک‌های بالستیک مجهز به کلاهک هسته‌ای چینی‌ها تا آمریکا نیز می‌رسد ولی نیروی زمینی پکن در سال‌های اولیه قرن بیست و یکم هنوز هم از پشتیبانی هوایی، تحرک و امکانات لجستیکی لازم برای گسترش نیرو و حفظ قدرت نظامی در عمق خاک کشورهای همسایه یعنی روسیه یا هند بی‌بهره است. نیروی دریایی چین در سال ۱۹۷۳ نیروهای ویتنامی را از جزایر پاراسل^۵ بیرون راند ولی برخلاف اصلاحات اخیر برای اجرای عملیات‌های آبخاکی گسترده

1. Quemoy

2. Matsu

3. Nationalist Chinese

4. Tibet

5. Paracel Islands

علیه تایوان آمادگی بالایی ندارد. در مجموع، امکانات کمی و کیفی این کشور هنوز کاملاً با هم هماهنگ نیست (همان، ص ۴۵).

عوامل تکمیلی

- قدرت نظامی مدرن، نه به شجاعت فردی وابسته است و نه به ذخایر قابل توجه آمادی بلکه عمدتاً به کار گروهی بستگی دارد. در نتیجه، راهبر پردازان باید از این مسئله آگاهی داشته باشند که آیا نیروهای مسلح خارجی از نظر کمی و کیفی در مقایسه با کشورشان برترند، یکسان‌اند، یا پایین‌ترند. وظایف، عملکردها، ماموریت‌ها، ساختارهای سازمانی، سیاست‌ها، راهبردها، تاکتیک‌ها، دکترین‌ها، سیستم‌های فرماندهی و کنترل و تجهیزات ارتباطی به عوامل متعددی بستگی دارند که بایستی مورد بررسی قرار گیرند.
- نیروهای نظامی به‌طور کلی می‌بایست پایه‌ای وقایعی که رخ می‌دهد پیش بروند و گرنه فرسوده و قدیمی می‌شوند؛ اما محدودیت‌های بسیاری از نظر بودجه و کاغذبازی نیز در پیش‌روی آن‌ها وجود دارد. این‌که «باسیل اچ لیدل هارت» می‌نویسد: «فراموش کردن ایده‌های قدیمی از پذیرش ایده‌های جدید در امور نظامی بسیار دشوارتر است.» کاملاً درست است.

رهبری و اراده سیاسی

تقریباً هر رویارویی سیاسی - نظامی به رقابتی بین اراده‌های مخالف تبدیل می‌شود که در نهایت یکی از طرفین درگیر تسلیم شده، یا شکست می‌خورد. بنابراین، داشتن قدرت نظامی در گروه وجود رهبری نیرومند در تمامی سطوح فرماندهی و قاطعیت سیاسی در به کارگیری نیروهای نظامی برای پشتیبانی از منافع امنیت ملی در موقع لزوم است.

ارزشیابی‌های اطلاعاتی

تحلیل‌گران اطلاعاتی همواره واقعیت‌های موجود در مورد قدرت ملی کشورهای متخاصم، دوست و بی‌طرف را تفسیر کرده، خلاءها را با فرضیه‌ها پر می‌کنند و سپس یافته‌ها را با وضعیت گذشته، حال و آینده تطبیق می‌دهند. پس از آن در برآوردهای کوتاه مدت، میان مدت و بلند مدت، گزینه‌هایی که ظاهراً برای برخی کشورها، ائتلاف‌ها، یا گروه‌های وابسته در زمان‌ها و مکان‌های

خاص اهمیت دارد و راهکارهای انتخابی هر یک از آنها ارائه می‌شوند. در این حالت امکان خطا بسیار زیاد است؛ زیرا حتی در بهترین شرایط نیز تقریباً همیشه بعضی از قطعات چنین پازلی یافت نمی‌شود یا غیر قابل تشخیص است.

مقاصد نظامی خارجی

قبل از تنظیم طرح‌های نظامی هدفمند باید برآوردهایی برای تعیین راهکارهای احتمالی دشمن انجام شود؛ زیرا خطرناک‌ترین توانمندی‌های نظامی قابل تصور تنها زمانی تهدیدات خطرناکی را به وجود می‌آورند که اراده‌ی استفاده از آنها وجود داشته باشد. برای نمونه، سلاح‌های هسته‌ای که روسیه و آمریکا پس از پایان جنگ سرد برای خود حفظ کردند به اندازه‌ای است که هر یک از آنها می‌تواند دیگری را چندین بار نابود نماید ولی از نظر منطقی مادام که طرفین توان مقابله به مثل بالایی داشته باشند استفاده از این سلاح‌ها محتمل به نظر نمی‌رسد.

سردرگمی‌ها

بسیاری از جوامع اطلاعاتی شاخص‌های متعددی را بررسی و ارزش‌گذاری می‌کنند؛ زیرا ارزش‌ها به طور مرتب در حال تغییرند (زمانی شاخص‌های مورد نظر «ناتو» در این زمینه بیش از هفتصد مورد بود). برای نمونه، عوامل اطلاعاتی که در اوت ۱۹۹۰ از نزدیک شاهد عبور نیروهای نظامی عراقی از مرزهای کویت بودند در این مورد که آیا هدف نهایی این نیروها میدین نفتی عربستان سعودی است یا نه اطلاعات لازم را در اختیار نداشتند. در اوایل سپتامبر ۱۹۹۸ هنگامی که ایران پس از دریافت گزارش‌هایی مبنی بر قتل‌عام غیرنظامیان شیعه در شهر مزار شریف، نیروها و هواپیماهایش را نزدیک مرز افغانستان مستقر کرد تحلیل‌گران خارجی در این مورد که آیا ایران می‌خواهد با طالبان وارد جنگ شود یا صرفاً قصد ارباب‌انها را دارد فقط می‌توانستند گمانه‌زنی کنند.

ارزشیابی نهایی

بیست و پنج قرن پیش، سون‌تزو توصیه کرده است که «هم دشمنانتان را شناسایی کنید و هم خودتان را ارزیابی نمایید تا در جنگ‌های مختلف با شکست مواجه نشوید» سخن او در این مورد،

اغراق‌آمیز است ولی در هر حال ارزیابی‌های نهایی غیرجانبدارانه طرف آبی را با قرمز (دوستان را با دشمنان) مقایسه می‌کنند تا نتیجه‌گیری نمایند طرف به‌رغم مخالفت طرف دیگر بهتر می‌تواند منافع خود را توسعه دهد. معمولاً مقایسه‌ی طرف‌های ثالث نیز مفید است. برای نمونه، جنگ بین هند و پاکستان یا جنگ اعراب و اسرائیل می‌تواند سایر کشورها را نیز درگیر کند.

اهداف و دستاوردها

ارزیابان نهایی داده‌های نیروهای خودی را که از فایل‌های مرتبط به دست آورده‌اند در کنار اطلاعات تطبیقی مربوط به نیروهای دشمن که نتیجه‌ی تحلیل‌های اطلاعاتی است قرار می‌دهند تا توازن قوا^۱ را محاسبه کنند. برآوردهای جامع با طیف متنوعی از عوامل نظامی و غیرنظامی مرتبط‌اند. برای نمونه، ملاحظات اقتصادی منطقی شامل منابع طبیعی، مواد خام و صنایع دفاعی نیز می‌شوند. ارزیابی‌های طبقه‌بندی شده بر سازمان، عملکرد، جمعیت‌شناسی‌ها و سایر موضوعات تخصصی تاکید می‌کنند.

ارزیابی عدم تقارن‌های آماری

ارزیابی‌های نهایی نظامی همانند برآوردهای اطلاعاتی عموماً با آمار شروع می‌شوند؛ زیرا پیشینه‌های تاریخی نشان داده‌اند که نیروهای نظامی در جنگ با دشمنانی که از آن‌ها بسیار قوی‌تر و لایق‌ترند به‌ندرت پیروز می‌شوند. البته برتری کمی، هم‌تراز بودن و ضعیف‌تر بودن هر یک بسته به شرایط، تأثیرات مثبت، خنثی و یا منفی خاص خود را دارد. برای نمونه، افزودن موشک‌های بالستیک قاره‌پیما^۲ و موشک‌های بالستیک قابل پرتاب از زیردریایی^۳ به تجهیزات نظامی کشورها توان بازدارندگی آن‌ها را افزایش می‌دهد ولی اگر عملیات بازدارندگی موفق نباشد، اقدامات پدافند طرف آبی از برتری مبتنی بر موشک‌های بالستیک طرف قرمز مطمئن‌تر است.

1. balances of power

2. ICBM

3. SLBM: See Launched BALEstic Missel

جدول ۳- موضوعها و ارزیابیهای نهایی

نوع موضوع	نوع تمرکز
<p>ارزیابیهای تشخیصی</p> <p>کره‌ی شمالی در مقایسه یا کره‌ی جنوبی</p> <p>پیمان ناتو در مقایسه یا پیمان ورشو</p> <p>آسیای جنوب شرقی؛ خلیج فارس</p> <p>حال؛ آینده</p> <p>نیروهای زمینی، دریایی، هوایی و قضایی</p> <p>نیروهای عمومی و ویژه</p> <p>آبی [خودی] قرمز [دشمن]</p> <p>هواییمها هواییمها]</p> <p>زیردریاییها زیردریاییها</p> <p>تانکها تانکها</p> <p>یذاقند هوایی</p> <p>نیروهای ضدجنگ زیردریایی</p> <p>سلاحهای ضدتانک</p> <p>نیروی انسانی نظامی</p> <p>تحقیق و توسعه</p> <p>ظرفیت تولید</p> <p><u>ارزیابیهای پویا (دینامیک)</u></p> <p>توازن بین آمریکا و شوروی، ۱۹۴۶ تا ۱۹۸۹</p> <p>یازیهای جنگ؛ شییهسازیهای رایانه‌ای</p>	<p>ارزیابیهای تشخیصی</p> <p>کشورها</p> <p>اتتلاقها</p> <p>مناطق</p> <p>دورههای زمانی</p> <p>سازمانی</p> <p>کارگردی</p> <p>پهلویه پهلو (side - by - side)</p> <p>شانه یه شانه (haad - to head)</p> <p>جمعیت شناختی</p> <p>علمی / تکنولوژیکی</p> <p>مراکز صنعتی - نظامی</p> <p><u>ارزیابیهای پویا (دینامیک)</u></p> <p>توصیف روند امور</p> <p>پیشبینی نتایج</p>

نیروهای فعال

با توجه به موارد پیش گفته، کمیت نیروها اهمیت خاصی دارد. راهبرپردازان نظامی شوروی این گفته‌ی ولادیمیر ایلیچ لنین^۱ که «کمیت، کیفیت خاص خود را دارد» را تقدیس می‌کردند، لذا سیستم‌های تسلیحاتی قدیمی را که هم‌تایان آمریکایی‌شان مدت‌ها پیش از رده خارج کرده بودند همچنان حفظ می‌کردند.

^۱. Vladimir Ilich Lenin

نیروهای احتیاط

نیروهای نظامی ثابتی که تعدادشان نسبتاً کم است وقتی حتی در یک جبهه‌ی وسیع با نیروهای متخاصمی مواجه می‌شوند که از نظر تعداد بسیار بیشترند (دو برابر و یا بیشتر) طبیعتاً، انعطاف‌پذیری عملیاتی بالایی ندارند و نمی‌توانند جنگ‌های فرسایشی طولانی را تحمل کنند. بنابراین، بسیاری از کشورها برای صرفه‌جویی در بودجه‌ها و نیروی انسانی در زمان صلح تا حد زیادی بر نیروهای ذخیره تکیه می‌کنند.

ارزیابی تهدیدات

تهدیدات نظامی حداقل به هفت گروه تقسیم می‌شوند:

جهانی و منطقه‌ای؛ دارای برد کوتاه، متوسط و بلند؛ شدت کم، متوسط و زیاد؛ پس رونده، پیش رونده و یکنواخت؛ ملی، چندملیتی و غیر ملی؛ مهلک و غیرمهلک؛ متعارف و غیرمتعارف. هنگامی که تهدیدات مورد نظر ابعاد چندگانه‌ای دارند، روسای باتجربه‌ی کشورها و مشاوران آنها برای هر یک از راهکارهای احتمالی دشمن یک قابلیت برتر در نظر می‌گیرند، اولویت‌ها را براساس میزان شدت و قریب‌الوقوع بودن تهدید مورد نظر تعیین می‌کنند، سپس بر جدی‌ترین خطر موجود تمرکز می‌نمایند.

- احتمال خطا در بهترین برآوردهای اطلاعاتی و ارزیابی‌های نهایی نیز وجود دارد؛ زیرا داده‌هایی که یافته‌ها براساس آنها پیش‌بینی می‌شوند، کامل نیستند.

- روسای باتجربه کشورها و مشاوران سیاسی - نظامی آنها اصولاً براساس ارزیابی‌ها، تهدیدات را اولویت‌بندی می‌کنند (همان، ص ۶۲).

نتیجه‌گیری

تهدیدات را به طور کلی می‌توان به تهدیدات داخلی و خارجی تقسیم‌بندی نمود و هرکدام از این تهدیدات را می‌توان از منظر سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و نظامی مورد تجزیه و تحلیل قرار داد؛ که تهدیدات نظامی از مهم‌ترین و می‌توان گفت مرکز سنتی نگرانی‌های مربوط به امنیت ملی است؛

و در بررسی این نوع تهدیدات و برآوردهای اطلاعاتی به مهم‌ترین موارد شرح ذیل می‌توان اشاره کرد:

- ۱- طیف درگیری، انواع تهدیدات بالقوه‌ی امنیت ملی را در بر می‌گیرد.
- ۲- جوامع اطلاعاتی تنها در صورتی بهترین عملکرد را خواهند داشت که مردم آن‌ها از هدایت راهبردی بهره‌مند شوند.
- ۳- قدرت نظامی کشورهای دوست، بی‌طرف و متخاصم به شدت، برآوردهای اطلاعاتی، ارزیابی‌های نهایی و بررسی تهدیدات را تحت تاثیر قرار می‌دهند.
- ۴- قدرت نظامی به‌ویژگی‌های کمی و کیفی نیروهای مسلح و نیز مولفه‌های تکمیلی مانند وظایف، عملکردها، ساختارهای سازمانی، سیاست‌ها، استراتژی‌ها، تاکتیک‌ها، دکترین‌ها و رویکردهای فرماندهی و کنترل بستگی دارد.
- ۵- خطرناک‌ترین توانمندی‌هایی که برای دشمن قابل تصور است تنها زمانی به تهدید جدی تبدیل می‌شود که او قصد داشته باشد از این توانمندی‌ها استفاده کند.
- ۶- هدف برآوردهای اطلاعاتی آن است که مشخص کنند نیروهای نظامی بیگانه چه راهکارهایی در اختیار دارند و چه گزینه یا گزینه‌هایی را ممکن است انتخاب کنند.
- ۷- ارزیابی‌های نهایی، توانمندی‌ها و مقاصد نیروهای نظامی کشورهای دوست، متخاصم و بی‌طرف را بررسی می‌کنند تا نقاط قوت و ضعف، آسیب‌پذیری‌ها و فرصت‌ها را کشف کنند.

فهرست منابع:**الف - منابع فارسی**

- مرادیان، محسن (۱۳۸۹)، مبانی نظری امنیت، انتشارات دانشکده علوم و فنون فارابی، تهران.
- جان.ام، کالینز (۱۳۷۰)، استراتژی بزرگ، دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی، تهران.
- افتخاری، اصغر (۱۳۸۵)، کالبد شکافی تهدید، انتشارات دانشگاه امام حسین (ع)، تهران.
- نوروزی، محمدتقی (۱۳۸۵)، فرهنگ دفاعی - امنیتی، انتشارات سنا، تهران.
- عبدا... خانی، علی (۱۳۸۴)، امنیت بین‌الملل ۳، انتشارات ابرار معاصر تهران، تهران.
- اردبیلی، محمد علی (۱۳۸۰)، انتشارات میزان. چاپ سوم، تهران.

ب - منابع انگلیسی

- Joseph S.Nye, Soft Power: the Means to Success in World Poliics, New York: Public Affairs, 2004.